

6. Liffers

Eind 1939 rapporteerde ‘Dorange’, een deknaam van de Franse inlichtingendienst in Nederland¹, over de in ’s-Gravenhage wonende zakenman en Rijksduitser Rudolph Liffers.² Deze werd omschreven als een actief voor de Duitse inlichtingendienst werkende agent die Besthorn hielp bij de rekrutering van agenten. Twee Haagse firma’s van Liffers – de nv Internationale Handel- en Transport Centrale Trazent en het reisbureau Rotala Neerlandica nv – vormden volgens Doranges informant, mogelijk een voor Dorange werkende dubbelagent, uitsluitend een dekmantel voor Liffers’ activiteiten als agent. Het geld voor zijn subagenten ontving hij via de nv Handels- en Transport-Maatschappij Vulcaan in Rotterdam³; ook mogelijk is dat hij slechts diende als hoofddistributeur voor agentensalarissen. Hoe groot Liffers’ fonds was, bleek uit een bericht van Oberleutnant von Pescatore van Abwehr III F P, over zijn reis in juli 1940 in Nederland, België en Frankrijk.⁴ Daarin staat dat besloten was dat het de ‘V-Mann Direktor Liffers, Den Haag, van Alkemadelaan 360 zur Verfügung gestellte Devisen-Depot von 22.493,82 hfl an die Ast Niederlande einzuzahlen ist. [...] Die Ast ist bereits an Direktor Liffers in diesen Angelegenheit herangetreten; Schwierigkeiten [sic] bei der Rückzahlung ergeben sich nicht. Aus dem Depot sollten im Bedarfsfalle Zahlungen an Agenten geleistet werden. Zahlungen wurden in keinen Falle notwendig. [...] Dem Leiter III und III F der Ast wird eine Schilderung der Persönlichkeit des Direktors Liffers gegeben. Die Ast wird seine vielseitigen Beziehungen in Holland ausnutzen.’ Wellicht dat U 2406 oftewel Riedlin, een agent van Nest Bremen, zijn fondsen via Liffers verkreeg: hij was belast met de vooroorlogse betaling aan V-Leute in Nederland.⁵

Liffers moet hoogstwaarschijnlijk niet worden gezien als een agent van Besthorn, omdat hij in contact stond met Oberst Joachim Rohleder, de leider van Abwehr II in Berlijn. Een andere agent zou jonkheer mr C.H.M.J.J. van Nispen tot Sevenaer zijn geweest, directeur van de nv Residentiebode die een van oorsprong katholiek blad uitgaf.⁶ Dorange adviseerde Liffers op de lijst van verdachten te zetten. Het is onbekend in hoeverre de Nederlandse militaire inlichtingen- en veiligheidsdienst GS III hiervan op de hoogte was; er bestond een uitwisseling van gegevens tussen beide diensten, maar het lijkt erop dat die niet intensief was.

In juli 1940 werd Liffers als agent dus overgedragen aan III Ast Niederlande. Onder *Vooroorlogse spionage in en vanuit Nederland* ‘J.R. van ’t Groenewout’ zullen we hem nog tegenkomen in relatie tot Irma Kühn. Zijn naam zal ook vallen onder *Agenten naar de overkant* ‘Augustus/september 1942: Hartog’, als hij de verderop te noemen Matthias Janssen in contact brengt met Hartog.⁷ Het lijkt erop dat hij zijn zakelijke activiteiten niet liet lijden onder die voor de Abwehr. Een indicatie voor die houding is te vinden in een brief die Henry Frank eind mei 1940 aan Abwehr-agent A.B. Meems schreef; daarin werd gerefereerd aan Liffers’ financiële positie.⁸ Frank meldde in zijn brief ‘verleden week nog een goede kennis’ van hem te hebben gesproken: Liffers. ‘Hij gaf mij te verstaan, dat wanneer ik met goed omlijste voorstellen [voor de handel in confectiestoffen] hem bezocht geld geen rol speelde al was het f. 100.000 of meer.’ Het is van belang nader in te gaan op Liffers’ financiële besommingen, temeer omdat zijn activiteiten voor III tijdens de oorlog veronachtzaamd lijken te zijn geweest.

¹ Faligot; Kauffer, *Histoire mondiale du renseignement* I, p. 480. Commandant Guy d’Alès was tot einde 1937 de vertegenwoordiger van de Franse inlichtingendienst voor Nederland te ’s-Gravenhage; hij werd daar toen opgevolgd door kapitein Roger Trutat.

² NIOD 206, 7-1-2035. Brief dd 9-12-1939 van Dorange.

³ De firma Vulcaan had driekwart volgestort van het kapitaal van de Havenbedrijf Vlaardingen-Oost nv (HVO); het kapitaal à 100.000 gulden voor de nv Gerfa Gereedschappenfabriek was geheel door Vulcaan volgestort; ze behoorden tot het Thijssen-concern. Gerfa was op 1-5-1940 opgericht ten behoeve van de Artillerie-Inrichting; er werd speciaal gereedschap voor deze wapen- en munitiefabriek nabij de Hembrug vervaardigd. Tijdens de oorlog leverden de HVO en Gerfa onder andere aan de Duitse Wehrmacht, maar omdat de desbetreffende boekhouding was vernietigd, kon de omvang der leveranties niet exact worden vastgesteld. AMJ CABR, J.G. Gröninger.

⁴ SOMA GRMA, T77/R1450, frames 1010-1027. Bericht dd 30-7-1940 van Oberleutnant von Pescatore.

⁵ De Jong, *Het Koninkrijk...* 2, illustratie no 58 tussen p. 296 en 297.

⁶ Niets in Van Nispen tot Sevenaers CABR-dossier wees in de richting van eventuele vooroorlogse spionage of iets dergelijks. Onder andere voor het drukken van de *De Gil* werd hij op 18-11-1947 veroordeeld tot twee en een half jaar gevangenisstraf. AMJ CABR, C.H.M.J.J. van Nispen tot Sevenaer.

⁷ Zie voor J.M. Janssen onder *Agenten naar de overkant* ‘September 1943: Goldschmidt’ en onder *Gruppe III, linecrossers en het R-Netz* ‘Boegheim’.

⁸ AMJ CABR, A.B. Meems. Brief dd 31-5-1940 van H. Frank aan A.B. Meems. Adres Frank: Nassau Ouwkerkstr 12 ’s-Gravenhage, import-export.

Op 5 mei 1919 werd de akte van oprichting gepubliceerd van de nv Internationale Handel- en Transport Centrale Trazent te 's-Gravenhage met een maatschappelijk kapitaal van 300.000 gulden; daarvan was 70.000 volgestort door Liffers en 5.000 door jonkheer ir J. Röell.⁹ Deze laatste werd op 15 november 1939 als directeur door Liffers opgevolgd. Röell werd toen gedelegeerd commissaris: de functie die Liffers tot dat tijdstip had vervuld. De firma leidde een kwijnend bestaan; per 31 december 1936 bedroeg het verlies 30.642,15 gulden, een verlies dat twee jaar later was opgelopen tot 34.104,71 gulden.

In 1935 was Liffers bezig met een rendementsverhoging van investeringen van Duitse kloosterinstellingen.¹⁰ Uit een rapport van de Haagse politie-inlichtingendienst uit 1937 is op te maken dat hij hierbij gebruik maakte van de kennis ener zakelijke relatie, de Duitse Doktor J.W. Bieroth die met zijn firma Kantoor voor Economische en Finantieel Zaken te 's-Gravenhage financieel-economische activiteiten ontwikkelde; voordien was hij in Duitsland economisch adviseur geweest voor wijnbouwers en wijnkloosters.¹¹ Liffers' naam viel in 1935 nog tijdens een in Duitsland tegen enkele kloosterzusters gevoerd proces in het kader van deviezensmokkel.

In 1938 en 1939 verleende Liffers via Trazent zijn bemiddeling bij de conversie van Duitse leningen. Per 31 december 1939 was het verlies plotseling gereduceerd tot 2.054,26 gulden hetgeen was bewerkstelligd door Liffers' kapitaalinjectie ten gunste van de verlies- en winstrekening die in de boeken werd vermeld als (stukken van) Hagener Straßenbahn in Hagen, Trinitatis in Leipzig, Franciscanerinnen Wald, St Josephstiftung en Caritasverband Trier, netto ter waarde van 33.579,53 gulden. Gezien het jaar is hier mogelijk een verband te leggen met het eerder vermelde 'Devisen-Depot von 22.493,82 hfl' dat Liffers voor de Abwehr beheerde. Een echte relatie is echter niet aantoonbaar, onder meer door de gebrekkige boekhouding. Het naoorlogse boekenonderzoek constateerde: 'Bij de inrichting der administratie werd zelfs met de elementairste begrippen van boekhouding geen rekening gehouden.' Trazent ging pas tijdens de oorlog volop functioneren en leverde veel goederen van allerlei aard aan de Duitse bezetter en exporteerde ook naar Duitsland, al waren er ook Nederlandse afnemers. Zo bestond er tussen Liffers en W.J.R. Dreesmann een zeer vriendschappelijke relatie die bijvoorbeeld resulteerde in een fifty-fifty aankoop van Siebrand-advocaat ter waarde van 198.568,81 gulden; aangenomen moet worden dat Liffers de advocaat met veertig tot vijftig procent winst doorverkocht.¹² De relatie tussen Liffers en Siebrand komt verderop nog ter sprake onder *Het R-Netz in Nederland* 'De Klerk, Bakker en Van den Broek'.

Alweer onzekerheid: het onderzoek had 'onwederlegbaar aangetoond, dat belangrijke activa verzwegen worden zijn en dat omvangrijke winsten door de N.V. "Trazent" behaald afgevoerd werden naar de privé rekening van den Heer R. Liffers.' De accountant van de firma had actief meegewerkt aan de versluiering, waardoor de ondernemers van Trazent 'zich wederrechtelijk hebben bevoordeeld, welke bevoordeling wordt geschat op 40 % van de door Trazent behaalde omzet ad f. 6.593.000,-'.¹³

In het rapport over de Trazent-boekhouding vielen nog enkele zaken op die betrekking hadden op personen en zaken waar wij in het kader van dit boek belangstelling voor hebben. Eind 1940 bleek Liffers een wapencollectie te hebben ter waarde van een dikke 12.000 gulden; het is onbekend sedert hoelang hij die in zijn bezit had.¹⁴ Liffers hield kantoor aan de Nieuwe Uitleg 27 en verbleef daardoor in de nabijheid van andere bekende spelers als de Britse agent P.N. van der Willik op nummer 15 (vermeld onder *Vooroorlogse spionage in en vanuit Nederland II* 'Het echtpaar Van Houdt') en de Franse militaire attaché op nummer 10.¹⁵ Op dit laatste adres was ook de firma Pharmisan gevestigd, een dekkfirma van de Franse inlichtingendienst.¹⁶ En laten we nummer 19 niet vergeten: daar was de Continental Trade Service van S.P. Best gevestigd. Er heeft nog een zakelijke relatie bestaan tussen Liffers en ene J.J. van der Willik die in 1941 een cheque ontving van zo'n 8.000 gulden.

In 1942 werd door Duitse officieren geld op de Trazent-rekening gestort waarvoor onder andere levensmiddelen werden geleverd. Bij de vermelde namen vallen vooral die van Major Rodenburg en Oberst Stähle op. Was hier sprake

⁹ AMJ A 54/536. Vragen Van Dis over in beslag genomen vermogen van Liffers. Rapport dd 25-9-1946 van Fred.J. Köler inzake Trazent. Hoogstwaarschijnlijk Johan Röell, sedert 1916 directeur der nv Westlandsche Stoomtrammaatschappij. *Wie is dat?* 1938, p. 353.

¹⁰ AMJ PolKab, P 419/48. Rapport dd 25-2-1937 van J.G.H. Eckhardt.

¹¹ In een ongedateerde brief van Kreisinspektor Doktor Schuen werd gemeld dat Bieroth bij de partij bekend stond als een katholiek emigrant en politiek onbetrouwbaar. 'Hij was bij geen Duitse organisatie aangesloten en viel onaangenaam op tijdens interneringsdagen, daar hij overwegend omgang met geïnterneerde joden had.' Tijdens de oorlog is hij Verwalter geweest, maar werd gearresteerd wegens een mogelijk 'zeer twijfelachtige zaakje.' Niets in zijn CABR-dossier wees in de richting van vooroorlogse spionage. AMJ CABR, J.W. Bieroth.

¹² AMJ A 54/536. Afschrift brief dd 15-2-1941 van Trazent aan Nederlandsche Landbouwbank.

¹³ AMJ A 54/536. Rapport dd 20-4-1948 van PRAC Rotterdam.

¹⁴ AMJ A 54/536. Bijlagen bij rapport dd 25-9-1946.

¹⁵ Informatie GAGR.

¹⁶ NISA, *Duister Den Haag*, p. 14.

van Meijer Roodenberg, hoofd van Abwehr III F en daarmee Liffers' baas? Volgens F.J.H.W. Jaacks (alias Van der Drift), een tolk bij Ast Nederlande, kreeg Meijer Roodenberg regelmatig bezoek van zijn vriend Liffers.¹⁷ De laatste verklaarde in 1937 te Berlijn met hem in contact te zijn gebracht door ene Sturm van IG Farben.¹⁸ Deze relatie staat daarmee vrijwel vast, maar wie was Oberst Stähle dan? Dat was Oberst Wilhelm Staehle die bekend zou worden door zijn betrokkenheid bij een Duitse samenzwering tegen Hitler.¹⁹ Staehle was tijdens de Eerste Wereldoorlog in België en Frankrijk Abwehr-officier geweest.²⁰ In zijn ondergrondse strijd tegen het nationaalsocialisme kwam hij in 1941 in contact met Liffers; dat wordt beschreven in Ger van Roons boek *Wilhelm Staehle*.

Liffers heeft zich ook nog beziggehouden met het wisselen van bankbiljetten die ongeldig waren verklaard.²¹ Het lukte hem om buiten de belastingkantoren om bij Duitse instanties voor zichzelf en voor anderen biljetten in te wisselen: daar waren mensen bij met namen als Laliu en Abbas (wellicht Leo Abas?).²² Volgens de tolk Jaacks kende Liffers M.P.A.E. (Emile) Laliu, mogelijk via Meijer Roodenberg die in het burgerleven katoenimporteur te Bremen was.

In 1947 werd een relatie ontdekt tussen Emile Laliu – we kwamen hem al tegen onder *Inleiding* 'Uniformsmokkel' als medewerker van Gerken – en de firma Vulcaan (via welke Liffers geld kreeg toegespeeld). In februari 1947 werd Laliu gesignaleerd in Spanje: 'Zijn aanwezigheid in Spanje hield verband met een poging van een Nederlandsche combinatie om textiel in te kopen. Laliu blijkt geassocieerd te zijn met een zekeren Fuchs²³] van de N.V. "Vulcaan" te Rotterdam, over wiens politiek verleden eveneens twijfel blijkt te bestaan.²⁴ Ook na de oorlog woonde Laliu als directeur van de Centrale Textiel Maatschappij te Voorburg en vertoefde hoogstwaarschijnlijk in die hoedanigheid in Spanje.²⁵ Hij werd op 9 april 1948 onvoorwaardelijk in vrijheid gesteld.²⁶

Eind 1948 zou hij in Mexico verblijven. Dat klopte: in 1981 bleek hem als voormalig vice-voorzitter van de Nederlandse Kamer van Koophandel in Mexico voor zijn verdiensten ten aanzien van het Nederlandse bedrijfsleven de onderscheiding van officier in de orde van Oranje-Nassau te zijn verleend.²⁷ Dat baarde in de pers enig opzien – *De Telegraaf* besteedde er bijvoorbeeld twee keer aandacht aan²⁸ – en er werden Kamervragen gesteld. Bij de beantwoording ervan werd verwezen naar een gewijzigde visie van L. de Jong op Lalius Abwehr-activiteiten.²⁹ In 1971 schreef De Jong aan Laliu: 'Uit het geheel van het [door Laliu aan De Jong toegezonden] materiaal dat op Uw persoon betrekking heeft, heb ik geconcludeerd dat er slechts in de begintijd van de bezetting sprake geweest is van enkele diensten Uwerzijds aan de Abwehr; hier staat evenwel tegenover dat U reeds in 1941 Joodse zakenrelaties geholpen hebt bij hun pogingen, hun kapitalen buiten de greep der Duitsers te houden, en dat U ook nadien hulp geboden hebt aan personen die in moeilijkheden verkeerden, in enkele gevallen met groot persoonlijk risico voor U. Gezien dat alles heb ik besloten, in verder drukken van deel 2 van mijn werk de op U betrekking hebbende zinsnede "tijdens de bezetting bleef hij allerlei werkzaamheden voor de Abwehr verrichten" te laten vervallen; deze zou in haar beknoptheid een onjuiste en jegens U niet billijke indruk maken. Ter voorkoming van misverstand bij derden wil ik hier nog aan toevoegen dat uit de beschrijving van de uniformsmokkel-zaak die ik in deel 2 opgenomen heb, duidelijk blijkt dat U met deze affaire persoonlijk niets te maken hebt gehad; U werd trouwens na onderzoek op vrije voeten gesteld en Uw internering begin mei 1940 is uitsluitend gevolg geweest van het feit dat U enkele personen kende die wél bij de uniformsmokkel betrokken geweest waren.'³⁰

¹⁷ AMJ CABR, M.P.A.E. Laliu. PV, ongedateerd [maart 1947], verhoor F.J.H.W. Jaacks; Jaacks' alias is uit het verhoor van J.B. Wolsink.

¹⁸ NA BNV, 2989. CSIC interrogation report no 189/1/MCC inzake Liffers dd 29-11-1945.

¹⁹ De Jong, *Het Koninkrijk...* 7, II, p. 1114-.

²⁰ Van Roon, *Wilhelm Staehle*, p. 16-20, 47.

²¹ Op 13-3-1943 werden bankbiljetten van 500 en 1.000 gulden ongeldig verklaard.

²² Laliu voor 5.000 en Abbas voor 2.500 gulden.

²³ Mogelijk W. Fuchs (vermeld in telgids Rotterdam jan 1944, p. 311).

²⁴ AMJ PolKab, P 1/49. Brief dd 18-2-1947, anoniem [Ministerie van Buitenlandse Zaken?], te Madrid, no 62/P.O.S.

²⁵ AMJ PolKab, P 1/49. Opgave uit bevolkingsregister Voorburg.

²⁶ AMJ PolKab, P. 1/49. Notitie, ongedateerd, anoniem; rapport dd 29-12-1948 van J.J. Slieker.

²⁷ *Staatscourant* van 29-4-1981, no 81A.

²⁸ *De Telegraaf*, 6-6-1981 en 18-7-1981. In dit laatste artikel werd ook twijfel geuit aan Lalius verdiensten voor het Nederlandse bedrijfsleven.

²⁹ *Handelingen Tweede Kamer* 1981, Aanhangsel, p. 647.

³⁰ AMJ, A 81/1774, Vragen Patijn over verlenen onderscheiding aan Laliu. Kopie brief dd 29-12-1971 van De Jong aan Laliu. Het antwoord aan de Tweede Kamer was afkomstig van de Minister van Buitenlandse Zaken, mede namens zijn collega's van Justitie en van Onderwijs en Wetenschap. In antwoord op vervolgvragen werd een deel van De Jongs brief geciteerd; tevens stond er: 'Uit de medeondertekening door de Minister van Justitie van het antwoord op de vorige serie vragen terzake moge genoegzaam blijken dat hij voor zoveel nodig uiteraard ook bij het onderzoek betrokken is geweest.' Dit klopte niet: Lalius CABR-dossier werd niet voor raadpleging opgevraagd. AMJ A 81/1774. Aantekening dd 19-11-1981 van Justitie-afdeling Staats- en Strafrecht.

In november 1945 verklaarde Liffers: ‘All these men [...] were known to him on account of the food packets which were fetched by these members of the Abwehr from his office in Den Haag. He disclaims categorically ever had any other relationship with these men, or their services.’³¹

Na de oorlog werden Liffers’ economische activiteiten onderzocht. Op 13 april 1946 werd hij vrijgelaten.³² Hij schreef J. Hazenberg van de BNV-staf meteen een dankbrief: ‘Nu ik heden, na circa 9 maanden gevangenschap – ik ben een zestiger – weer vrij ben, gevoel ik dringend behoefte mij aanstonds tot U te wenden om U oprecht en diep gevoeld te danken voor hetgeen U voor mijn in vrijheidstelling gedaan hebt. Ik heb mijn vrijheid grotendeels aan U te danken; zonder Uw daadwerkelijk en spoedig ingrijpen zou ik, wie weet hoe lang nog, gekerkerd zijn gebleven; het zou stellig mijn dood hebben betekend. [...] Ik zal hartgrondig mijn best doen, Uw vertrouwen waardig te zijn.’³³ Als verblijfplaats was hem de gemeente Driebergen/Rijsenburg aangewezen waar hij zijn intrek kon nemen bij de president van het Aartsbisschoppelijk seminarie.³⁴ Daarna bleek dat Liffers betrokken was geweest bij de overlevering van twee Crisis Controledienst-ambtenaren aan een Duitse instantie. Justitie besliste op 18 april dat hij opnieuw in hechtenis moest worden genomen, maar toen men zich bij het seminarie vervoegde, bleek Liffers te zijn verdwenen. De president van het seminarie werd verhoord en deze verklaarde op gezag van de hoogste kerkelijke autoriteit, in Nederland kardinaal De Jong, dat hij Liffers, zo hij terug zou komen, niet bij de politie zou melden: de geestelijkheid had zich te onthouden van elke positieve hulp aan de politie bij het opsporen van politieke delinquenten.³⁵ Al in september 1945 had J. de Jong, hij was toen nog aartsbisschop, te kennen gegeven de zuivering te zien als een ziekelijk verschijnsel. Deze opstelling doet vaag denken aan de hulp van het Vaticaan in Rome bij de vlucht van nazi’s naar andere landen. De rooms-katholieke strijd tegen communisten stak daar schril bij af.

In artikelen in *Strijdt* uit 1947 werd beweerd dat Liffers als directeur van Trazent ging optreden als inkoper voor de Wehrmacht.³⁶ Daarmee zou hij miljoenen hebben verdiend die voornamelijk zouden zijn omgezet in kunstschaten, hierbij geholpen door ingenieur De Wild, na de oorlog lid van de commissie Van Meegeren-Vermeer. Hiermee wordt doctor ingenieur A.M. de Wild bedoeld, een vooraanstaand restaurateur die zijdelings betrokken was geweest bij de verkoop van een twijfelachtige Rembrandt aan A.C.P.J. Honigmann,³⁷ directeur van de Wodan-Handelsmaatschappij nv.³⁸ Volgens Venema’s boek *Kunsthandel in Nederland 1940-1945* kocht Honigmann het schilderij ‘Man met hoed’ voor Wodan om belastingtechnische redenen voor 149.850,05 gulden aan; hij zou het later met 25.000 gulden verlies terugverkopen. De firma Wodan was sedert 1924 een speciaal-bank: hij had te maken met effecten- en valutazaken, financiering van handel en industrie en met het participeren in andere ondernemingen.³⁹ Het naoorlogse accountantsrapport noemde andere bedragen: het schilderij werd eind december 1941 inclusief kosten aangekocht voor 150.334,70 gulden en werd in juli 1943 verkocht voor 100.000 gulden. Honigmann was tijdens de eerste Wereldoorlog als inlichtingenofficier naar Nederland gestuurd en hij of zijn familie zou vòòr mei 1940 Nest Keulen nog hebben voorzien van Engelse kranten.⁴⁰ Verdere aanwijzingen voor Abwehr-activiteiten waren niet te vinden.

Naast Honigmann kwam in mei 1935 zijn neef H.W.K.R. von Goerschen in de Raad van bestuur van Wodan; we kwamen hem onder *Inleiding* ‘Ast Nederlande’ al tegen in verband met Scharrer van I Wi. Procureur-fiscaal F. Hollander schreef in 1947 dat hij nog niet wist of hij tot vervolging zou overgaan: ‘Hij [Von Goerschen] maakte echter vrij zeker deel uit van het Duitse spionagesysteem onder leiding van admiraal Canaris, hetgeen vermoedelijk ook de reden is geweest, dat hij in December 1944 [als gevolg van de mislukte aanslag op Hitler] door de S.D. werd opgepakt. Waarschijnlijk moet worden aangenomen, dat het verwerven van de Nederlandse nationaliteit voor de oorlog [in december 1938] geschied is met toestemming en op instigatie van Canaris.’⁴¹ In zijn CABR-dossier is jammer genoeg

³¹ NA BNV, 2989. CSIC interrogation report no 189/1/MCC inzake Liffers dd 29-11-1945.

³² AMJ CABR, Trazent. Brief dd 24-10-1946 van PRAC aan Nederlandse Militaire Missie in Duitsland.

³³ NA BNV, 2989. Brief uit maart 1946 van Liffers aan Hazenberg.

³⁴ AMJ A 54/536. Brief dd 28-6-1954 van J.J. de Vries (NBI) aan Minister van Justitie.

³⁵ De Jong, *Het Koninkrijk...* 12, I, p. 622.

³⁶ Een Schandaal uit de doofpot - De zaak Liffers - Arrestatie van Van Ollst en Lalieu, *Strijdt*, 15-7-1947.

³⁷ Volgens Honigmanns persoonskaart bij het CBG waren de initialen: K.P.J.A.

³⁸ Venema, *Kunsthandel in Nederland 1940-1945*, p. 272-273, 369.

³⁹ AMJ CABR, nv Handelsmaatschappij Wodan. Accountantsrapport dd 16-10-1946. Het was een dochtermaatschappij van Raab Karcher GmbH te Karlsruhe.

⁴⁰ AMJ CABR, A.C.P.J. Honigmann. Aktennotiz dd 1-7-1941 van Außenstelle Maastricht.

⁴¹ AMJ CABR, H.W.K.R. von Goerschen. Brief dd 21-5-1947 van Den Hollander.

geen aanwijzing te vinden voor Hollanders veronderstelling, maar die lijkt te worden ondersteund door Scharrers mededelingen.⁴²

Een deel van Liffers' kunstschaten kon na de oorlog in beslag worden genomen; de waarde ervan zou in de miljoenen lopen. Een andere bron meldde een vermoeden dat sprak van het door Liffers voor Göring inkopen van schilderijen.⁴³ A.M. de Wild was in 1928 te Delft gepromoveerd en hij was privaat docent aan de Rijksuniversiteit te Utrecht; gedurende de oorlog was hij inkoper en taxateur van Liffers en genoot bepaalde voorrechten.⁴⁴ Op 19 mei 1941 was hij commissaris geworden van de Schilderijen en Antiquiteitenhandel v/h Firma D. Katz nv in oprichting.⁴⁵ Een mede-commissaris was H.O. Behrens, en mr H.E. Tenkink werd een der directeurs. De Wild verklaarde dat de nv werd opgericht om de 'bloeiende zaak' van de Katz-familie, joods eigendom, aan het beheer van de bezetter te onttrekken en 'dank zij de groote medewerking van diens neef Mr. J.C. Tenkink, Secretaris-Generaal aan het Ministerie van Justitie, die volkomen met het doel van deze manipulatie op de hoogte was, is de totstandkoming der N.V. op korten tijd bewerkstelligd n.l. reeds in het najaar van 1941.'⁴⁶

De Centrale Vermogensopsporingsdienst rayon 's-Gravenhage schreef de hoofddirecteur van het Rijksmuseum in Amsterdam, jonkheer dr D.C. Röell in 1947: 'De Heer de Wild heeft steeds den indruk gewekt, dat hij, waar hij kon, het onderzoek tegen Liffers bemoeilijkte door het afleggen van onware of onvolledige verklaringen.'⁴⁷ Met deze verklaring geconfronteerd stelde De Wild dat hij 'buitengewoon veel aan den heer Liffers te danken heeft, die in den hongerwinter zijn moeder in het leven heeft gehouden.'⁴⁸ Hij weigerde vervolgens, ondanks een vijfmaal herhaald verzoek, zijn beweringen op schrift te bekrachtigen, verder uit te leggen of te modificeren.

De Wilds houding is niet makkelijk te duiden. Zo verklaarde hij: 'In den loop van het jaar 1941 heeft de heer N. Katz, lid der firma D. Katz te Dieren, destijds woonachtig te Arnhem en thans verblijvende in Zwitserland mij herhaaldelijk gepolst of ik bereid zou zijn een collectie kostbare schilderijen, joodsch eigendom, te bewaren en aan den bezetter te onttrekken. Hij sprak van een aantal van 100 en in verband met het feit, dat een dergelijke groote verzameling in mijn atelier staande te zeer in het oog zou vallen, is daaruit de gedachte gegroeid een kelder onder de garage van mijn atelier te bouwen, om deze collectie, en ook nog de vele andere in bewaring gegeven schilderijen daarin op te bergen. De verzameling werd mij kort vóór Kerstmis 1941 thuisgebracht en ik heb tot na den oorlog gezorgd, dat alles in uitstekende conditie bleef en alle stukken zijn aan den eigenaar teruggegeven.'⁴⁹ Naast dat van joods bezit was hij ook behulpzaam bij het onttrekken van vijandelijk vermogen aan inbeslagname door de Duitsers. Zo was hij betrokken bij het veiligstellen van zo'n 14.000 gulden van prof dr A.J. Haagen Smit, een Amerikaans staatsburger; De Wild werd hierbij geholpen door mr dr M.H.H. Franssen, iemand die we onder *Een stel apart: Protze en Skrodzki* 'Hooper en Van Buuren' nog zullen tegenkomen.

Uit de CABR-dossiers is de afloop inzake De Wild en Liffers niet te reconstrueren, maar het staat vast dat Liffers' ontkenning inzake Abwehr-activiteiten vruchten heeft afgeworpen. Liffers' bezwering in zijn brief aan Hazenberg heeft een zeer wrange bijmaak: '[...] ik ben naar den geest Nederlander, vóór en tijdens de oorlog diende ik Nederlandse belangen, ook door middel van mijn gedwongen arbeid voor de duitse machtbezitters.'⁵⁰

Hoe zat het met die schilderijen van Liffers? Naar aanleiding van het artikel 'Hollands Binnenhuisje' in de *Nieuwsbrief* van 22 mei 1954⁵¹ werden in juni 1954 vragen in de Tweede Kamer gesteld over onder andere een in het seminarie ontdekte bergplaats met een 'grote collectie juwelen en kunstvoorwerpen ter waarde van ruw geschat 50 miljoen

⁴² Von Goerschens zaak werd geseponeerd, omdat hij misschien was overleden. Op 12-5-1948 werd besloten tot Honigmanns onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling. Het accountantsrapport concludeerde dat Wodan zich tijdens de oorlog niet al te zeer had misdragen. Zie voor deze firma bijvoorbeeld ook: Aalders, *Roof*, p. 34.

⁴³ AMJ CABR, J.R. van 't Groenewout. Ondervragingsrapport dd 15-10-1945 inzake Van 't Groenewout.

⁴⁴ AMJ CABR, A.M. de Wild. Notitie, ongedateerd, van Afd Politie Bureau Kabinet, no P 416/47.

⁴⁵ AMJ CABR, A.M. de Wild. Gegevens handelsregister.

⁴⁶ AMJ CABR, A.M. de Wild. Verklaring, ongedateerd, van De Wild.

⁴⁷ AMJ CABR, A.M. de Wild. Brief dd 11-2-1947 van R. Rutgers. Den Hollander hanteert (in *De zaak Goudstikker*, p. 165) een foutieve schrijfwijze: 'D.C. Roëll'. Ditzelfde doet Venema overigens ook.

⁴⁸ AMJ CABR, A.M. de Wild. Verslag dd 14-2-1947 van J.K. van der Haagen (chef afdeling Oudheidkunde en natuurbescherming), Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

⁴⁹ AMJ CABR, A.M. Wild. Verklaring, ongedateerd, van De Wild.

⁵⁰ NA BNV, 2989. Brief uit maart 1946 van Liffers aan Hazenberg.

⁵¹ Zie voor de hoofdredacteur J. Fabius (een broer van oud-GS III-hoofd H.A.C. Fabius): Kluiters, *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, p. 348.

gulden'.⁵² Deze 'schat' was in beslag genomen, 'maar sedertdien spoorloos verdwenen'. Het klinkt als een wild verhaal, maar de Politieke Recherche Afdeling Collaboratie had na veel moeilijkheden achter een dichtgespijkerde deur onder een trap inderdaad een bergplaats vol schilderijen van Liffers ontdekt. Er werden 42 schilderijen, een kakemono en vier gravures in beslag genomen die ten behoeve van de Stichting Nederlands Kunstbezit naar het Mauritshuis te 's-Gravenhage werden overgebracht. Met de bij anderen in beslag genomen schilderijen kwam het totaal op 75 dat bij veiling in september 1947 netto 38.042,60 gulden opbracht.⁵³ Van een schat van 50 miljoen gulden was noch bij enige opsporingsdienst, noch bij het Nederlandse Beheersinstituut iets bekend. Toch is daar een kanttekening bij te plaatsen. Dr A.B. de Vries - directeur van de Stichting Nederlands Kunstbezit (SNK) die na de oorlog zorg behoorde te dragen voor de teruggave van geroofde kunstwerken aan de rechtmatige eigenaren – werd later van fraude beticht, maar werd onder druk van kunstminnend Nederland buiten vervolging gesteld.⁵⁴ In het boek van journalist Den Hollander over de Goudstikkercollectie is sprake van een ontslagname van SNK-personeel in verband met hun ongenoegen over de onjuiste afhandeling van onder andere Liffers' dossier.⁵⁵

⁵² AMJ A 54/536. Brief dd 11-6-1954 van Van Dis aan Minister van Justitie; brief dd 10-6-1954 van Tweede Kamer aan Minister van Justitie.

⁵³ AMJ A 54/536. Brief dd 10-7-1954 van Minister van Justitie aan Tweede Kamer.

⁵⁴ Den Hollander, *De zaak Goudstikker*, p. 155-.

⁵⁵ Den Hollander, *De zaak Goudstikker*, p. 170.

Abas, 3
Abbas, 3
Alès, 1
Artillerie-Inrichting, 1
Behrens, 5
Besthorn, 1
Bieroth, 2
Centrale Textiel Maatschappij, 3
commissie Van Meegeren-Vermeer, 4
Continental Trade Service, 2
De Gil, 1
Dorange, 1
Dreesmann, 2
Drift, 3
Firma D. Katz, 5
Frank, 1
Franssen, 5
Fuchs, 3
Gerfa Gereedschappenfabriek, 1
Gerken, 3
Goerschen, 4
Göring, 5
Haagen Smit, 5
Handels- en Transport-Maatschappij Vulcaan, 1
Hartog, 1
Honigmann, 4
IG Farben, 3
Internationale Handel- en Transport Centrale Trazent, 1
Jaacks, 3
Janssen, 1
Jong, 4
Katz, 5
Kühn, 1
Lalieu, 3
Liffers, 1
Meems, 1
Meijer Roodenberg, 3
Nispen tot Sevenaer, 1
Pescatore, 1
Pharmisan, 2
Residentiebode, 1
Riedlin, 1
Rodenburg, 2
Röell, 2, 5
Rohleder, 1
Rotala Neerlandica, 1
Scharer, 4
Siebrand-advocaat, 2
Stahle, 3
Stähle, 2
Stichting Nederlands Kunstbezit, 6
Sturm, 3
Tenkink, 5
Thijssen-concern, 1
Trazent, 2, 4
Trutat, 1
U 2406, 1
Vries, 6
Vulcaan, 3
Wild, 4, 5
Willik, 2
Wodan-Handelsmaatschappij, 4